

ALEVÎ/KIZILBÂŞ-BEKTÂŞÎ BUYRUKLARI'NDAN HAREKETLE ve GENEL AHLÂK İLKELERİNE GÖRE TALİP, REHBER, PİR VE MÜRŞİD İLİŞKİLERİ

Hasan ÇELİK

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

hasancelikkafkas@gmail.com

Serkan BALCI

Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı

serkanbalci09@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmamızda; Alevî/Kızılbaşlığın ve Bektaşiliğin temel yazılı kaynakları olarak kabul edilen ve yüzyıllardır erkân (âdâb) kurallarını şekillendiren *Buyruklar*'dan hareketle talip, rehber, pîr ve mürşid ilişkilerinin karşılıklı işleyiş ölçülerini değerlendireceğiz. Talib(ler)in inanca (yol'a) ve inanç önderlerine karşı sorumlulukları, pîr ve mürşidliğin Alevî/Kızılbaş-Bektaşî toplumlarındaki önemi, yol büyüğü olarak kabul edilen “dede”lerin veya “baba”ların birbirlerine ve taliplerine/dervişlerine karşı sorumlulukları makale de incelenip, okurların eleştirilerine sunulacaktır. Sevgiyi ve hoşgörüyü yüklenen bireyler yetiştirmeyi ve manevi aşamaların neticesinde de nefis-i kâmil'e yani insan-ı kâmil'e erişmeyi en temel hedef olarak kabul eden bu tasavvufi yolun manevi eğitim aşamalarından örnekleri de çalışmada araştırmacıların dikkatlerine sunulacaktır. Alevî/Kızılbaş-Bektâşî inancına mensup bireylerin (taliplerin/muhîblerin) yüzyıllardır davranışlarına referans olarak gösterdikleri ve genel anlamda âhlak ilkelerini içeren *Buyruklar*'dan hareketle sürdürülen erkânların çok yönlü ve zengin yapısı da bu makale çerçevesinde ortaya konulacaktır. Böylece Alevî/Kızılbaş-Bektâşî topluluklarında “âhlaksal içerikli anayasal metinler” olarak kabul gören *Buyruklar*'ın, Alevî/Kızılbaş-Bektâşî toplumlarında ki paha biçilmez değerini bir kez daha gün yüzüne çıkarılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevî-Bektâşî, Toplum, Âhlâk, İnsan, Davranış, Buyruk.

SUITOR, GUIDE, PIR AND MURSHID RELATIONS ACCORDING TO GENERAL MORALTY PRINCIPLES WITH REFERENCE TO ALEVI/QIZILBASCH-BEKTASHÎ COMMANDS (BUYRUKS)

ABSTRACT

In this study; we will evaluate the mutual functioning maneuvers of suitor, guide, pir and murshid relations with reference to Commands (Buyruks) which are accepted as basic written sources of Alevi/Qizilbaschism- Bektashi and form the erkân (good manner) rules for centuries. We will examine and offer you readers for criticism the matters of Suitors' responsibilities for belief (path) and belief leaders, the importance of pir and guide in Alevi/Qizilbasch- Bektashi communities, responsibilities of “dede” or “baba”s who are considered as senior members of path, to each other and for their suitors/dervishes. We will present to your attentions the examples from spiritual education of this sufistic path which accepted as its main target to educate individuals having love and tolerance and to reach the “insan-i kâmil'e” namely the perfect human being as a result of spiritual stages. We will transfer to you the multiple and rich structure of erkân (good manner) which are sustained with respect to Commands (Buyruks) that individuals belonging to Alevi/Qizilbasch- Bektashi belief showed as a reference for their behaviors for centuries and include moral principles in general. Thus, inestimable value of Commands (Buyruks) accepted as a “moral constitutional texts” in Alevi/Qizilbasch-Bektashi communities will be brought to light again.

Keywords: Alewî-Bektashî, Community, Moral, Human, Behavior, Command.

GİRİŞ

Hız. Ali'ye muhabbet eden, Ali taraftarları, Ali'ye mensup, Hız. Ali'yi Hız. Peygamber'den sonra imamet ve fazilet bakımından önder ve üstün kabul edenlere "Alevî", bu düşünceye de "Alevîlik" denir. Alevîlik, Kızılbaşlık ve Bektâşîlik (bir tarikattır) kendi içinde bazı nüanslar olmasına rağmen Hız. Ali ve Evlâd-ı Resûl'e, yani On İki İmamlar diye adlandırılan Ehl-i Beyt'e bağlıdırlar. Kur'an bildirisindeki haramı haram, helali helal kabul eden bu topluluk, altıncı imam, İmam Cafer- î Sâdık Hazretlerinin sistemleştirdiği iman esaslarına bağlı olduklarından, kendilerini ehli sünnet içerisinde kabul etmektedirler. Çünkü İmamiyye Hız. Peygamberin ümmetine kutsal emanet olarak bıraktığı Kur'an-ı Kerim'e ve Ehl-i Beyt'e inanır. Ayrıca İslâmiyet'i son din ve onun peygamberini peygamberlerin en faziletlisi ve sonuncusu kabul eder. Türk sosyal yapısı içinde oluşan Anadolu Alevîliği¹, Arap ve İran Şîilîğini ve asabiyetini reddeder (Altınok, 2012: 8-9).

Alevî sözcüğünün ilk defa kullanılmasını, "Kızılbaş" sözcüğünün uğradığı anlam kayması karşısında, XIX. yüzyıldan itibaren, özellikle 1826'da Bektâşî dergâhlarının kapatılmasından sonra, Sûnnî olmayan topluluklara "Alevî" denmeye başlanmasıyla görmekteyiz. Oysa etimolojik anlamıyla bir Alevînin soyca (Hız.) Ali'ye bağlı olması gerekmektedir. Çünkü Alevî sözcüğünün İran'da kullanılışı bu anlamdadır.² Günümüzde ise sırf (Hız.) Ali'ye aşırı bağlılıkları dolayısıyla bu zümrelere "Alevî" denmektedir. Yoksa bu kavramın günümüzde kullanıldığı anlamda, bu şekilde kullanılması dil kuralları açısından yanlıştır. Bundan dolayı bazı araştırmacılar, bunu bildiklerinden, Alevîler için "Köy Bektâşîleri" tabirlerini kullanmışlardır. Çünkü inançları açısından Alevîlerle Bektâşîler arasında benzerlik vardır. Ancak Alevîler umumiyetle ümmî ve tahsilsiz kalmışlardır. Alevîlik, Bektâşîliğin bir halk biçimidir. Alevîler kırsal kesimde yaşarken, Bektâşîler şehir merkezlerinde toplu ve düzenli bir tarikat olarak teşkilatlanmışlardır. Ancak günümüzde Alevî ve Bektâşî kavramlarının her ikisi de aynı olguya, Türk Halk İslâmlığı olgusuna dayanmaktadır. Her iki kavram da aynı anlamda kullanılmaktadır. Aralarındaki temel fark, sosyal bir farktır. Şöyle ki; Alevîler aşiret çevrelerinden gelen eski göçebelere oluşup bilgi ve görgü bakımından eksik kalmışlardır. Bektâşîler ise kent merkezlerinde odaklanmış, okumuş ve bilgili insanlardan oluşmuşlardır. Böylece Bektâşîlik bir tarikat olarak yaygınlaşmıştır. Zamanla aradaki bu sosyal sınıf farklılığı artmış ve "Her Alevî Bektâşî'dir, fakat her Bektâşî Alevî değildir" şeklinde Alevîleri dışlayan iddialar yaygınlık kazanmıştır (Bozkuş, 2006: 75-76). Tarikatlar, bir toplumsal yapı içinde grup dayanışmasıdır. Aynı toplumsal yapıda farklı

¹ İmam Zeynel Âbidin Ocağı Evlatlarından olan araştırmacı Sayın Cemal Canpolat, *Yüzleşme: Yalnızlığa Yenilmeyen Toplum Alevîler* adlı eserinde Alevîlik-Bektâşîlik araştırmacısı ve akademisyen Prof. Dr. Sayın Ahmet Taşğın ile gerçekleştirdiği mülakatta, Sayın Taşğın'ın "Anadolu Alevîliği" kavramının çıkışına dâir yaptığı tespitleri şu şekilde aktarmaktadır (Canpolat, 2012: 66-67): "Anadolu Alevîliği kavramı stratejik bir anlam taşımaktadır. 1979 yılında Âyetullâh Humeyni tarafından İran'da yapılan İslâm Devrimi sadece İslâm dünyasını değil bütün dünyayı etkiledi. Devrim sırasında ilk önce liberal, sol ve dini gruplar Şâh'ı devirmek için birleşmiş, Şâh'ın devrilmesinden sonra ise iktidara yükselen Âyetullâh Humeyni, muhalif liderleri ve grupları ortadan kaldırmıştır. Din temelli bu devrim, İslâm dünyasında mollaların merkezi bir yerde yapıldı, özel olarak İslâm dünyası ve Ehl-i Beyt bağları bundan etkilendi. Bu etkileşime açık bir olay. İran bu devrimi yaymak ve kendine alan açmak istedi. Türkiye'deki Alevîler de bir muhabbet besledi, beklentileri oldu. Dolayısıyla 90'lı yıllardan sonra İran'ın bu devrimi Türkiye'deki Alevîler üzerinden taşınmasına engel olmak için dernekler ve vakıflar çok çaba harcadı. Bir benzerlik kuruldu. Onlarda Şîî, onlarda namaz kılıyor, hacca gidiyor. Bu durumda Türkiye'deki Alevîler bir kez daha sorgulanmaya başlandı. Böyle olunca Türkiye'deki Alevîler "biz Anadolu Alevîsiyiz" dediler. Biz onlardan farklıyız dediler. Büyük oranda da bu girişimin önu kesildi. Anadolu Alevîliği; Çorum, Malatya, Yozgat, Tokat bölgeleri arasına sıkıştırıldı. Şimdi biz Alevîliği bu orta yere sıkıştırdığımızda Suriye'de, Irak'ta, İran'da, Azerbaycan'da ve Balkanlar'da yaşayan Alevîleri anlayamayız. Anadolu Alevîliği tanımlaması o dönemin koşulları için geçerliydi. Bugün bu söylemi devam ettirdiğimiz sürece diğer coğrafi alanlarda yaşam bulan Alevîliği ve inanç sisteminin mensuplarını yok sayıcı bir tutum içerisine girmiş oluruz."

² Tarihi süreç içerisinde İslâm dünyasında itikâdî ve ameli mezheplerin teşekkülünden sonra, Alevî sözü, farklı İslâm coğrafyalarında farklı anlamlar kazanmıştır. Bu anlamları ile *seyyid* anlamı dışında kullanılabilen kavram; Pakistan'da İsmailî, İran'da Câferî, Mısır ve Yemen'de Zeydî, Suriye'de Nusâyri, Lübnan'da da Dürzî mezheplerine işaret etmektedir (Dönmez, 2016: 20).

gruplar vardır. Alevîlik ise Anadolu’da Ehl-i Beyt sevgisi ekseninde doğal, sosyal ve siyasal koşulların etkileşimiyle şekillenen başlı başına bir yapıdır (Yazıcı, 2014: 76). Tarihçi Ali Kaya ise Alevîlik tanımının anlamını daha da geniş anlatımla şöyle açıklamaktadır: “Alevîlik; dini İslâm, kitabı Kur’ân, Allah’a kul, Hz. Muhammed’e bağlı, Hz. Hüseyin’in yolunu süren, Hacı Bektaş-ı Velî’nin *eline, beline, diline sahip ol* düsturunu ilke edinen, iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranışta kendini bulan, Tanrı korkusu yerine, sevgisini benimseyen, zâhiri bâtinla, bâtını zâhirle birleştiren, şeriat kapısını aşip marifet yoluyla hakikat dünyasına ulaşan, *Kur’ân*’ın şekline değil, özüne inen, akıl ve gönül ile ruhsal olgunlaşmaya varma yoludur.” (Kaya, 2012: 365).

Bektaşîlik ise Hacı Bektaş-ı Velî’yi yol büyüğü olarak tanıyan Alevîliğin bir bölümü (Dedekargınoğlu, 2012: 317) ve XIII. yüzyılda Kâlenderîlik içinde teşekkülle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş-ı Velî an’aneleri etrafında Anadolu’da ortaya çıkan bir tarikattır (Ocak, 1992: 373). Bektaşîlik, Hacı Bektaş-ı Velî’nin tasavvufi düşüncesi çerçevesinde oluşmuş ve ona nispetle 13. yüzyılda kurulmuş olan tarikatın adıdır. Hacı Bektaş-ı Velî’nin vefatından sonra ortaya çıkan ve O’nun yolundan gidenler tarafından yaşatılan bu tarikat, 1826’ya kadar resmi himaye görerek Osmanlı Devleti içerisinde oldukça etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 33). Savaşı dostlukla, dostluğu kardeşlikle, kardeşliği âşkla bir tutan Hacı Bektaş-ı Velî; gerçek âşkın Allah âşkı olduğunu, bu âşka ulaşmak için ise Allah’ı bir tirandan korkar gibi değil, onun merhametine, sevgi ve muhabbetine ve her şeyden önce de onun eşsiz cemâline sevgi dolu doyumsuz bir yürekle inanmaktan geçtiğini bildirir (Altınok, 2012: 175).

Alevî/Kızılbaş toplumu siyasi ve sosyal nedenlerle tarihsel süreçte hep “kapalı bir toplum” olma özelliği taşıdı. Siyasi yaptırımların ağır izlerini taşıyan bu toplumlar, çoğu zaman “göç’e zorlandı” ya da “gözden irak noktalara” mecburi ikâmete sevk edildi. Dün kurduğu, koruduğu ve kudret manaları yüklediği siyasi otorite (özellikle de Osmanlı Devleti), başka bir dönemde (Çaldıran’dan sonraki süreçte) “tehlike unsuru olarak” karşılıklarına dikildi. İşte yaşanmış tarihsel ve sosyolojik tüm süreçler “kendi kabuğunda yaşayan/yaşamaya mecbur bırakılan” Alevî/Kızılbaş-Bektâşî toplumunun yaşantısında derin izler bırakmıştır.³

Alevî/Kızılbaş-Bektâşî toplumunun tarihsel miras olarak günümüze kadar taşımış olduğu en büyük sorunlarından biri de “kültürel ve inançsal kimliğin yazılı metinler üzerinden aktarımı” sorunudur. Öyle ki “gelecek kuşaklara yazılı metinler üzerinden inançlarının (değerlerinin) miras bırakılması sorunu”, yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen Alevî/Kızılbaş-Bektâşî toplumlarının tazeliğini kaybetmemiş bir sorunu olarak karşımızda durmaktadır. Yüzyıllardır kapalı bir toplumsal yaşam sürmüş olan Alevî kitleler, inançlarına ve tarihsel geçmişlerine ilişkin bilgileri de kutsal kabul etmiş ve bunların kendilerinden olmayan kişilere açıklanması tabu olarak görülmüştür. Sözlü geleneğin ağırlığından ve toplumsal yapı nedeniyle olsa gerek, Alevîler arasında var olan sınırlı sayıda yazılı eser de adeta kutsal bir niteliğe bürünmüştür. Alevîlerce “*Buyruklar* alelaide kitaplar olmayıp”, onlar “Erenlerin Buyruğu’durlar” ve onlardan her daim çekinilmiştir. Kaldı ki bunlar genellikle Alevîlerin dinsel seçkinleri olan dede’lerde bulunurlardı (Yaman, 2012: 32).

Geleneksel Alevîlikten, modern Alevîliğe dönüşüm farklı evreleriyle devam etmektedir.⁴ Bektâşîlik tarihsel yapılanması itibariyle daha önceden şehirle tanışma imkânı elde etmişti. Merhum (Ö. 1997)

³ Yavuz Sultan Selim Hân’ın ve Şâh İsmail’in aralarında yaşanan siyasi çekişmelerin ve dönemin Alevî-Kızılbaş toplulukları üzerindeki siyasi ve dini yaptırımlarının örneklerini (fetvalarını) incelemek için; Bkz. Eşref Doğan ve Hasan Çelik (2014): “Alevî-Sünnî Bütünleşmesinin Önünde ki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl 7, Sayı 1, (Haziran 2014), ss. 121-138.

⁴ Alevî toplumunun kendi iç dinamikleri merkeze alındığında (Alevîliğin teolojik içeriği ve toplumsal yapılanmasını beraberce ele alınıp analizin merkezine konduğunda) Alevî tarihini üç ana döneme ayırarak incelemek işlevsel olacaktır:

- a. Oluşum Dönemi (11. yüzyıl -15. yüzyıl)
- b. Sâfevî (Kızılbaş) Dönemi (16. yüzyıl -19. yüzyıl)

Doç. Dr. Bedri Noyan Dede Baba'nın ifadesiyle "Bektâşilik, zaten bir şehir Alevîliğidir." (Noyan, 1995: 13) yani Bektâşilik Kızılbaşlığa göre daha kentlidir. Elbette ki sosyolojik unsurlar her iki toplumu (Alevilik ve Bektâşiliği) etkilemiştir. Küçük bir cem damında (meydânında) yapılan erkânlar, taliplerini gözeten dedeler, inanca dâir tespitlerde son derece adaletli davranan pîr ve rehberler, değişen yaşam koşullarına ayak uydurmak mecburiyetindeydiler. Köyden şehre gidilerek başlanan süreçlerin tümü, talip, rehber, pîr ve müşîd rollerinin değişmesi anlamını da taşımaktadır. Bilginin egemen olduğu, eleştiri kültürü ve sorgulamalarla yüz yüze kalınan bir şehir hayatında "inanç temsilcilerinin" rolleri de kolay olmayacaktı.⁵ Sözlü (oral) kültürün egemenliğinde yürütülen bu halk İslâmlığı elbette ki kendi -bir çok yazılı kaynak yok olmuşa da- yazılı metinlerini az sayıda da olsa bile günümüze kadar ulaştırabilmiştir.

Alevilik ve Bektâşilik alanında yaptığı saha çalışmalarıyla tanınan ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinden derlediği bir çok yazılı metni (*Şecere, Buyruk, Cönk* vb. belgeleri) yazın dünyasına kazandırmış olan Prof. Dr. Osman Eğri, yayımlanmış ve yeniden yayımlanmasını istediği Alevilik ve Bektâşilik alanıyla ilgili eserleri şu şekilde sıralamaktadır (Eğri, 2013b: 102-104): "*Makâlât, Şerh-i Besmele, Kitab'ül-Fevâid, Menâkıb-ı Hüsnâk Hacı Bektaş Veli, İmam Ali Buyruğu (Nehcü'l Beleşa), İmam Câfer-î Sâdik Buyruğu, Şeyh Safî Buyruğu, Cemalettin Çelebi'nin Müdafaatnâme'si, Saltuknâme, Dilguşa (Kaygusuz Abda'a ait), Kitab-ı Miglate, Vücutnâme, Budalanâme, Velayetnâme, Menâkıbname, Faziletname, Erkânname, Farknâme, Salavatnâme, Nasihatname, Cönkler, Şecereler, Fermanlar ve Makteller.*"

Çalışmamızda, Alevîliğin temel yazılı kaynakları olarak kabul edilen ve yüzyıllardır erkân (âdâb) kurallarını şekillendiren *Buyruk* metinlerinden hareketle talip, rehber, pîr ve müşîd ilişkileri değerlendirilecektir. Değerlendirmelerimize kaynaklık edecek sınırlı sayıda *Buyruk* çalışması mevcut olduğu (yazın dünyasına neşredildiği) için kapsam genişliği açısından gelebilecek olumsuz eleştirileri şimdiden kabul ettiğimizi belirtmek istiyoruz. Çalışmamızda yer verdiğimiz kaynak eserler (*Buyruk* çalışmaları) şunlardır; Doğan Kaplan'ın *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (dolaylı kaynak), Sefer Aytekin'in hazırlamış olduğu *Buyruk (İmam Cafer-î Sâdik Buyruğu)*, (Dede) Mehmet Yaman'ın hazırlamış olduğu *Şeyh Safî Buyruğu*, Prof. Dr. Fuat Bozkurt'un hazırladığı *Buyruk (İmam Cafer-î Sâdik Buyruğu)*, Ali Adil Atalay'ın hazırlamış olduğu *İmam Cafer-î Sâdik Buyruğu* ve yine Doğan Kaplan'ın yayıma hazırladığı ve Alevî-Bektâşi Klasikleri serisinde Türkiye Diyanet Vakfı'nın (15. eser olarak) yayımladığı *Şeyh Safî Buyruğu* adlı temel eserlerdir.

I. ALEVÎ/KIZILBAŞ-BEKTÂŞİ TOPLUMUNDA SOSYAL VE MANEVÎ HİYERARŞİ⁶

c. Modern Alevilik Dönemi (20. yüzyıl ortalarından itibaren devam eden süreç). Bkz. Rıza Yıldırım (2012): "Geleneksel Alevilikten Modern Alevîliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri". *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Sayı 62, s. 137, ss.135-162, Ankara.

⁵ Geleneksel Alevilik kırsaldır; Modern Alevilik Kentseldir: Geleneksel Alevilik kırsal toplum içinde ortaya çıkmış ve tarihi boyunca kırsal karakterini korumuştur. Türklerin İslâm diniyle ilk karşılaşmalarında İslâmlaşma süreci farklı toplumsal katmanlar, coğrafyalar ve boylar arasında farklı karakterlere bürünmüştür. Fuat Köprülü'nün ortaya koyduğu analiz çerçevesi halen geçerliliğini korumaktadır. Buna göre Türklerin Müslüman oluşu iki ayrı sosyal katmanda farklı karakterlerle gerçekleşmiştir. Yönetici sınıf ve onlara eklenen sosyal gruplar daha başından "Kitabi İslâm"la tanışmış ve şehir merkezli bu "Sünnî" yorumu benimsemişlerdir. Öte yandan göçebe aşiretler halinde yaşayan ana gövde İslâm'ı daha çok tasavvuf erbabından öğrenmiştir. Ancak onların takip ettiği şeyhler Bağdat, Basra gibi gelişmiş şehir kültürü içinde neşet eden tasavvuf önderinden ziyâde, kendi sosyokültürel muhitlerinde işlevsel olacak ve zihinsel alışkanlıklarını fazlaca yadsımayacak bir İslâm tasavvufunun inşacıları olmuştur. Böylesi bir inşada yeni dinin bazı ana prensipleri kadar Türklerin kadim gelenek ve inançlarından unsurların da muhafaza edileceği sosyolojik bir realitedir. Türklerle İslâm arasında bir nevi köprü işlevi görmüş olan bu şeyhlerin en meşhuru, şüphesiz Ahmed Yesevî olmuştur (Yıldırım, 2012: 139-140).

⁶ Ocakzâdelerin sınıflandırılması: Alevî-Bektâşi geleneğine mensup ve ocak organizasyonu içerisinde değerlendirilebilecek, Babagan kolu Bektaşiliği dışındaki dinsel önderleri dört ayrı kategoride değerlendirebiliriz: 1. Bağımsız ocakzâde dedeler, 2. Hacı Bektaş Çelebilerine bağlı dedeler/babalar/vekiller, 3. Ocakzâde dedelerce

Alevî-Kızılbâş topluluklarında “yol”, “sürek”, “görgü” ve bunların gösterdiği hiyerarşi şifahi bir kültüre dayanır. Alevî toplumunun hiyerarşisi içerisinde dört (manevî) merteye bulunmaktadır:

- A. Mürşîdlik
- B. Pîrlik (Dedelik)
- C. Rehberlik
- D. Taliplik

Alevî içtihadına göre, en zirvedeki mürşîd, Hz. Ali ile Hz. Peygamber'dir. Daha sonraki mertebede ise mürşîd Hz. Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî gelir. Pîr, Hz. Hüseyin'dir, rehber ise Cebrâil'dir (Tuğrul, 2006: 26). Bektâşî Ocaklarında Dedelik Kurumu üçlü bir hiyerarşiye dayanmaktadır. 1. Mürşîd, 2. Pîr, 3. Rehber. Kimi yörelerde bu hiyerarşi pîr ve mürşîd'in yer değiştirmesi şeklinde de uygulanmaktadır (Eğri, 2013a: 43).

A. Mürşîdlik: Alevî toplumu ve hiyerarşinin temeli olan “dedelik kurumu”nda ki en üst makam mürşîdliktir. Mürşîd, pîr'in pîr'ine denilir. Alevî ocaklar, son tahlilde Hacı Bektaş-ı Velî'yi mürşîd olarak görürler. Ancak her pîr'in yaşayan bir pîr'i bulunur. Hiç kimsenin başı boş bırakılmaz (Tuğrul, 2006: 27). Mürşîd, “doğru yolu gösteren”, “irşat eden” anlamlarına gelmektedir. İlk mürşîd, Hz. Peygamber'dir:

*Mürşîdim Muhammed bildim yolumu,
Rehberim Ali'dir verdim elimi.⁷*

Alevî-Bektâşî geleneğinde Mürşîd ise irşad eden, doğru yolu gösteren, rehber, tarikat ulusu anlamındadır. Mürşîd, kılavuz, uyarıcı, müridlerine kurtuluş yolunu gösterici, dervîşleri yöneten ve yönlendiren, sözü yasa niteliği taşıyan kimsedir. Mürşîd, hem taliplerin, hem de rehber ve pîrin üst makamıdır. Kendi sorumluluğunda olan pîri, rehberi ve talipleri dinsel eğitim ve öğretim, yargılama ve karar verme yönünden denetler. Bu nedenle mürşîdin dinsel, toplumsal ve ahlâksal yönden geniş bilgiye sahip olması gerekir (Yardımcı, 2002: 220).

Alevî ve Bektâşî erkânında önemli bir husus da rehber-pîr ve mürşîdlerin peygamber soyuna dayanmalarındır. Yani *Seyyid-i Sadât Evlatları* olmalarıdır. Ancak peygamber soyundan olsalar bile rehber-pîr ve mürşîdlere hiç bir zaman sorgusuz sualsiz Cennete gidecek kişiler olarak bakılmamıştır. Onların da tıpkı talipler gibi sorumluluklarının olduğu fikri, yazma eserlerde işlenmiştir. Bir *Erkânâme*'ye Hz. Ali'nin şu sözleri yansıtılmıştır: “Benim oğlum ya da kardeşlerimin sayısı ister kırk isterse bin olsun, önemli olan yol içinde olmalarıdır. Yolumdan gelmeyen benim oğlum da olamaz kardeşim de, bunu böyle bilin.” Hazreti Ali'ye atfedilen bu söz zaman içerisinde deyimleştirilerek, genel bir prensip halini almış: “Önemli olan bel evladı olmak değil, yol evladı olmaktır.” şeklinde ifade edilmiştir (Eğri, 2013a: 57).

*Benim Şâh'im al kırmızı bürünür,
Dost yüzün görmiyen dostu ne bilir,
Mürşîd cemâlerinden Ali'm görünür,
Niçin gitmez Yıldız Dağı'n dumanı.⁸*

(Pîr Sultan Abdâl)

görevlendirilen dikme dedeler/babalar/sofular, 4. Diğer dedeler/babalar (Dedebaba geleneği dışında bulunan dinsel önderler (Yaman, 2012: 250-251).

⁷ *Pîr Sultan Abdâl'in Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul/Maarif Kütüphanesi [tarihsiz] adlı eserden aktaran; Eğri, 2013a: 44.

⁸ Gölpınarlı ve Boratav, 2010: 20.

Gerçek müşîd, Kur'ân-ı ve Allah Rasulü'nün örnek ahlâkını iyi bilen bir âlimdir (Eğri, 2001: 28). Müşîdler kendilerine başvuran müridleri, durumlarına göre, "seyahat, hâlvet ve sohbet" yollarından biriyle irşâd ederler. Hakk'a vuslat ve Hakk'ın rızasına ermek, ilim ve kitap mutaalasıyla değil, bir müşîd-i kâmile el ve gönül vermekle olur. "Müşîd-mürîd münasebeti, baba-evlad sıcaklığındadır. Peygamberler, ümmetlerine baba mesabesinde olduğu gibi; Peygamberlerin varisleri konumunda ki müşîdler de müridlerine karşı baba durumundadır." Bu yüzden bazı tarikatlarda şeyhler/müşîdler, "baba" ve "dede" şeklinde isimlendirilirler (Yılmaz, 2016: 184-185).

Tasavvufî eğitim tüm Alevî/Sünnî tarikatlarda benzer özellikler gösterir. "Dört Kapı-Kırk Makâm" anlayışında Tarikat Kapısının ilk makamı pîr'den el alıp, tövbe etmektir. İkinci makam mürîd (dervîş) olmaktır. Bu nedenle Yol'a müşîd ile girilir. Hem Bektâşî guruplarında hem de kırsal alanlardaki Alevî Ocaklarında müşîde bağlanmak esastır. Bedri Noyan'a göre, Bektâşîlerde müşîd Baba'dır. Bunlardan bazıları Halifebaba'dır. Hepsinin ruhani başkanı Dede Baba'dır. Alevîlerde müşîd Dede'dir. Müşîd uyarıcıdır. Uyarıcı; bir topluluğa gönlünün âşk ve heyecanını duyurarak onları olgunluğa yönelten ve yücelten kimsedir. Uyarıcının başarısı zorlama ile değil, telkin edebildiği ve istekli de bulabildiği "âşk" miktarıdır. Karşılık istemeden verir (Bal, 2004: 33-34):

*Niceler gitti müşîd arayı,
Arayanlar buldu derde devayı,
Bin kez okur isen aktan kararı,
Bir kâmil müşîde varmazsan olmaz.*

(Yunus Emre)

*İhlâs ile gelen yolundan dönmez,
Dost ile dost olan ikilik bilmez,
Müşîdini görmeyen Hakk'ı göremez,
Gözü bakar amma körden sayılır.*

(Şâh Hatayî)

B. Pîrlük (Dedelik): Alevîlikte dini otorite olan dede, cemdeki on iki hizmetin yürütülmesine rehberlik etmenin yanında, inançla ilgili bilgileri anlatmaya ve uygulamaya dayalı bütün görevlerde başrole sahiptir. Ayrıca sosyal hayatta doğumdan sünnete, evlilikten boşanmaya, ölümden kâbir ziyaretine, musâhiplikten düşkünlük cezası vermeye varıncaya kadar her türlü dini/tasavvufî faaliyetler, dedenin rehberliğinde yerine getirilmektedir. Dede olmadan talipler kendi aralarında herhangi bir dini toplantı yapamazlar (Yılmaz, 2011: 72).

Alevî-Kızılbaş toplumunda cemaatin dinî önderi dedelerdir. Mürebbilik dedelerin işidir. Bir Alevî'ye göre *müşîdin nefesi, Hakk nefesidir*. Dedeler belirli ocaklara ve pîrlere bağlıdırlar. Düzenli olarak taliplerini gezerler (Fıglalı, 1996: 312-313). Dedeler, Alevî toplumunda ki sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan kişilerdir. İster müşîd olsun, ister pîr olsun her ikisi de ocakzâdedir. Her ikisi de er'dir, eren'dir. Aralarında ki ilişkiyi ast-üst olarak görmemek gerekir. Alevîler bu görüşü en iyi "Er'i, er'den seçen kördür." ifadesiyle anlatmaktadır. Aynı zamanda Ehl-i Beyt soyundan (seyyid) olarak da tanımlanan dedeler; posta oturarak cemleri yönetir. Taliplerin görgü sorgu işlemlerini yapar, küskünleri barıştırır, musâhip olacakların işlemlerini yol - erkân gereğince yerine getirir (Dedekargınoğlu, 2012: 109). Dede, müşîdlik eder, irşat eder. Terbiye edicidir; mürebbidir, üstattır, "pîr"dir. "Müşîdin nefesi; Hak nefesidir." "Müşîdini Hakk bilmeyenin" imanı yok gibidir. Yola

girecek olan talip, varlığını mürşide teslim eder; ondan “el alır.” Dedelik⁹ soy takip ettiği halde, (Bektaşılık'te) babalık (köyde ve kentte) seçimle olur (Eröz, 2014: 120).

Dede olan bir kişinin Evlâd-ı Resûl olma şartı vardır. Ol zamandan bugüne kadar; “Şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pîrlik Muhammed - Ali'den kaldı. Ol sebepten, Evlad-ı Resûl'den gayrisine pîrlik etmek ve talip olmak caiz değildir (Aytekin, 2001: 16). Zira ezelden hırka ve meftul ve irşat ve tövbe ve pîrlik ve seccade bunun cümlesi Şâh-ı Merdan Ali'ye gelmiştir. İmdi Şâh evladı ve nesli olmayan kimseye pîrlik etmek câiz değildir. Evlâd-ı Muhammed Ali'den ola ki pîrliği caiz ola, ilmi ile âmel ola. Dört Kapı Kırk Makamdan, On İki Erkândan, On Yedi Kemerbestten, Üç Sünnetten, Yedi Farzdan bir şarttan, meşayihî kübra ilminden haberdar ola. Ve tarikat eli otura dura ki hakikat ile yola vara ki pîrliği caiz ola. Çünkü talip ve yol mürşidindir” (Aytekin, 2001: 16-17). Ancak pîr olmak için Muhammed-Ali soyundan olmak da yeterli değildir. Pîr'in, ilmi ile etkin olması gerekir. (Pîr'in) Dört Kapı Kırk Makam, On İki Erkan, On Yedi Kemerbest, Üç Sünnet Yedi Farz, şeyhlerin büyük ilminden bilgi sahibi olması gerekir. Ve tarikata göre durup oturması; hakikatte, hakikat ile yol sürmesi gerekir ki, pîrliği caiz olsun. Çünkü talip ve yol mürşidindir. Mürşid cihânda serseri gezemez. Âhireti harap edemez. Mayayı, Muhammed-Ali'den konulan damızlık ve sikkeyi bozamaz (Bozkurt, 2013: 32). Bir pîr talibe doğru yolu göstermezse, o nasıl pîr olur? Bir talip kendine gösterilen doğru yolu bilmezse, o nasıl talip olur? Çünkü insanın kâmil ve cahil yapısı vardır. Pîr ve talibin yapısı kâmil olmalı ki, ikrârları kabul olsun! Emeği, kurbanı, adağı ve yakarışı kabul olsun! Emeği boşuna dökülüp saçılmasın! Nitekim bu konuda bir hadis vardır: “*Yaptıkları her işi alır ve onu toz duman ederiz.*”¹⁰ buyrulmuştur (Bozkurt, 2013: 32).

Dedelere “seyyîd” denilir. Mürit üzerinde kendisini kabul ettirmiş, edebe, erkâna bağlı ve de bağlı olduğu ocağın başındaki kişiye dede denir (Tuğrul, 2006: 28). Bu dedelerin haricinde bir de “dikme dedeler” vardır. Bunlar, pîr ve rehberin bağlı oldukları ocaklarda uzun müddet hizmet ettikten sonra dedeleri tarafından artık bilgi ve görgüleri yeterli görülerek kendilerine “dikmelik” payesi verilen kimselerdir. “Dikme dedelik” için Evlâd-ı Resûl olma şartı aranmaz (Öztürk, 1972: 50). Araştırmacı ve akademisyen Hüseyin Bal ise mürşidlik, pîrlik, dedelik ve rehberliği aynı başlık altında şu şekilde tanımlamaktadır: “Yol'un değer ve normlarının hayata geçirilmesinde etkili olan, statüsü yüksek, sorunları çözümleyen, ‘yol’u aydınlatan, ikrârlı grubun inanç önderi.” (Bal, 2002: 68).

Ocağın bir dede, müminin davasını öbür dünyaya (mâhşere) bırakmayıp, “pîr divânı”nda görmelidir. Talibin sitemi (cezası) ne ise ödetmelidir. Talip de hak sahibi (istekli) kim ise onunla helalleşmelidir. Çünkü Hakk-Muhammed-Ali Divânı'nda (Alevilikte) “*Döktüğün var ise doldur, ağlattığın var ise güldür, aldığın var ise ver...*” kuralı geçerlidir ki günümüzde tüm dünya insanlığının da muhtaç olduğu budur (Yaman, 2013a: 162).

C. Rehber: Rehber, yol göstericidir. Köy köy dolaşarak olup bitenleri pîr'e bildirir. Rehber halkla sürekli ve yoğun temas içindedir. Bir nevi gözcüdür. Gittiği yörenin sorunlarını, problemlerini tespit eder ve dedeye bildirir (Öztürk, 1972: 50). Rehber ocak soyundan olabileceği gibi dedenin görev verdiği yörede kendisini kabul ettirmiş Ehl-i Beyt'li biri de olabilir. Yani rehberlikte Evlâd-ı Resûl

⁹ Merhum (ö.1986) Prof. Dr. Mehmet Eröz'ün İmam Zeynel Âbidin Ocağı Dedelerinden (merhum) Muharrem Naci Orhan Dede'den (1927-2010) aktardığı ‘dedelik’ ile ilgili bilgiler şu şekildedir (Eröz, 2014: 121): “Dedelik, soy takip eder, fakat hizmet postuna pîr ve mürşid olarak oturup hizmet görecek dede de bağlı olduğu ocağın içinden seçim yolu ile seçilerek layığı kim ise o posta getirilir. Her dede pîr ve mürşid postuna oturamaz. Layık olarak kim seçilmişse o posta oturur, hizmet görür. Dede rehbersiz dedelik eder. Fakat rehbersiz görgü-sorgu yapamaz. ‘Kısır Cem’ denilen ibadette rehberlere gerek yoktur. Dede yeterlidir. Rehber-pîr-mürşid üçlüsü ‘Görgü Cemi’nde şarttır.”

¹⁰ İzmir yazması (s.13). *Buyruk*'ta bu bölüm Arapça olarak verilmiştir. Gerçekte hadis değil âyettir. Furkan Suresinin 21. Âyetidir; Bozkurt, 2013: 32.

olma şartı aranmaz (Fırlalı, 1996: 313). Rehberde de çırâlık'tan¹¹ pay verilir. Halk arasında rehberde "râyber" de denilir (Çem, 1999: 15).

Rehber olmak, her kişinin hâli ve yapacağı iş değıldir. Rehberlik, şöyle bir kimsenin hakkıdır: (Rehberin) şeriatta âmil, tarikatta kâmil, sahavet sahibi ve cömert olması gerekir. Gönül kapısı açık, dili tatlı olmalıdır. Sözü güçlü, yüreğı tüm Tanrı yaratıklarına sevgi dolu olmalıdır. Elinden, dilinden, eyleminden, konumundan, (durumundan) kimse incinmemelidir. Yüce ahlâk sahibi olmalıdır. Eksik ahlâktan sakınmalıdır. Kıskaç olmamalıdır. Kendisini nasıl bilirse başkalarını da öyle bilmelidir. Âlim olmalıdır ki, nûr'un âlâ nur ola. Âlim demek, Hakk'ı bâtıldan, bâtılı Hakk'tan, hayrı şerden, akı karadan ayırmak demektir (Bozkurt, 2013: 45).

Ve rehber sürekli ilerleme içinde olmalıdır. Halkın alçak gönüllülüğünü ve sevgisini artırmalıdır. Tüm talipler arasında saygınlığı çok olmalıdır. Ve terakkisi yüce olmalıdır. Ve de talibe sevgisi çok olmalıdır. Ve yol içinde bir kimse suçlu olsa, o kimsenin durumunu görüp adalet ve insaf ile yumuşak söz ile yol(un kuralları) içinde (onu) aklamalıdır (Bozkurt, 2013: 45-46).

Herkes rehber olamaz, rehber; cömert ve gönül kapısı açık olmalıdır, cimri olmamalıdır. Allah'ın yarattıklarına karşı şefkatli olmalı, hâlinden, dilinden, elinden ve yolundan hiç kimse incinmemeli; güzel ahlak sahibi, saf-duru olup kötü ahlaklı olmaktan sakınmalıdır. Kendisi için ne isterse başkaları için de onu istemeli, her türlü sıkıntıya sabretmelidir. Bir kişi bu özelliklere sahip olduğunda ona rehberlik helal, evliya postuna oturmak câiz olur ve o zaman Muhammed-Ali dergâhına layık olur. Rehber olan şeriati yerine getirmelidir, şeriati yerine getirmeyen dervîş olamaz, bir de âlim olursa bu nur üstüne nur olmuş olur. Rehberde tekebbür ve kendini beğenmişlik olmamalıdır. Kibir Şeytan'ın özelliğidir. Şeytan çok büyük bir melekken bu özelliğı sebebiyle mel'un olup kovulanlardan oldu. Rehber, sürekli ilerleme (terakki) içerisinde olmalıdır. Yine rehber, tarikat içerisinde suçlu olanın sitemini (cezasını) adaletle görmeli, zulmetmemelidir. Çünkü şeriatta ve tarikatta zulüm yoktur. Marifet de ve hakikat de ise asla olamaz. Çünkü zulüm Yezid'in ve Şeytan'ın bir özelliğidir, mûmine yaraşır bir hâl değıldir (Kaplan, 2012: 203).

D. Taliplik: Bu kelimenin sözlük anlamı "talep eden kişi" demektir. Terim olarak *Sırat-ı Müstâkimi* talep eden kişi, yola, edebe, erkâna istekli olan anlamına gelir. Alevîler içerisinde Evlâd-ı Resûl olmayanların tamamına talip denilir (Yaman, 1998: 49). Talibin görevi, evliya eteğini tutmak ve ikrâr verip cân-ı gönülden iman getirmektir (Tuğrul, 2006: 29). Talibin, rehberin, pîrin ve mürşîdin ayrı ayrı hem rehberi, hem pîri, hem de mürşîdi bulunur. Bunların hepsi birbiriyle bağlantılıdır. Rehberin rehberi, talibe pîr olur; pîr'in rehberi ise talibe mürşîd olur (Öztürk, 1972: 50).

*Dostumuzla birlikte yaralanır kanarız,
Her nefeste âşk ile Yaradan'ı anarız,
Erenler meydanına Vâhdet ile gir de gör,
Kırk budaklı şamdanda, kırkımız da bir yanarız.¹²*
(Hûnkâr Hacı Bektaş-ı Velî)

Alevî - Bektâşî inanç sisteminde talip (yola hizmet ve Hakk'a kul) olmak erkânlarla göre şekillenir. Talip, kelime anlamıyla "isteyen ve istekli olan" manasına gelmektedir.¹³ Yani sonsuz bir rızalıkla hizmet etmektir. Her talip kendisini maneviyatta pişirecek bir dede'ye veya baba'ya bağılı olmak ve

¹¹ Hakkullah: Kutsal (Ehl-i Beyt) soy(un)dan geldiğine inanılan Alevî din adamlarına hizmetleri karşılığında (para veya eşya olarak) verilen ücrettir. Hakkullahın, "talibin gönlünden kopan ne ise odur" anlayışıyla belirlendiğini tespit ettik (Yazıcı, 2014: 127).

¹² Atalay, A. A. (2012): *Dünden Bugüne Hûnkâr Hacı Bektaş Velî*, İstanbul: Can Yayınları, s. 75.

¹³ Bkz. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*.

manevi terbiye (yolculuk / eğitim) almak durumundadır.¹⁴ Yine merhum Mehmet Yaman'ın derlediği *Şeyh Safi Buyruğu*'nun metinlerinde talibin mürşîd-i kâmil'e bağlanması¹⁵ gerekliliği şöyle ifade edilmiştir; "Talip olan kişiye lazım olan şudur ki erenlerin edebini gözleye, velilerin izini izleye, namahrem kimselerden sakına, erenlerin sırrını açığa çıkarmaya, el verip etek tuttuğu kimsenin aslının doğruca Ehl-i Beyt'e çıktığını bile, ona göre biat ve inabe kıla (bağlana). Eğer kişi boş etek tutsa, mahremini bilmezse, o talipten Allah ve melekleri, bütün evliya ve peygamberler bizar olur." İmam Cafer-î Sâdık buyurur ki: "Bir kişi Hakk'a talip olsa, Evlâd-ı Resûl'den başkasına kendini teslim eylese, yani bilmediği yerden biat ve inabe kılsa (el etek tutsa) onun meşrebi ve tuttuğun eteğin silsilesi Evlâd-ı Resûl'e ve Muhammed-Ali Hazretlerine çıkmasa, o kişinin şeyhi şeytan olur. Mahşer gününde erenler katarından ve Hakk didarından mahrum kalır." Hz. Peygamber buyurdu ki: "*Benim evladımdan başkalarını pîr edinenlerin pîri şeytandır.*" Hazret-i Resul, hâdisi bu konuda buyurmuştur (Yaman, 2013b: 38).

*Ali yâre sır söyle,
Talip dinle Pîr söyle,
Ehl-i irfân meclisinde,
Binbir dinle, bir söyle.*

Bilmiş olasin ki gerçekte Hakk'ı bulayım dersin evvel kadim (başta gelen koşul) ikrâr'dır. El verip bir pîrin eteğini tutmaktır. Çünkü Hakk'ı isteyen biri hak ehliyle (bir Tanrı dostu ile) yoldaş olmayınca Hakk'ı bulamaz, yalnız başına her ne kadar çalışırsa da menzil alamaz. Kalbini saf eyle, Hakk'a insaf eyle. Çünkü ikrâr, iman'dır. Ve iman ehlinin (müminin) yeri Firvdes Cenneti, meleklerin yurduudur (Yaman, 2013b: 86).

Ve bir dahi musâhip, cesettir. Mürebbi candır. Meşreb ikrârdır. Muhibbet imandır. Mürşîd dindir. Yani bir sufinin musâhibi olmazsa cesedi olmaz. Mürebbsi olmazsa canı olmaz. Mürşîdi olmazsa dini olmaz. Ve rehber nazarına varmazsa İslâm'ı olmaz (Atalay, 2011: 131).

*Eğer ilerlemek istiyorsan herkesin önüne atılma,
Merhem ve mum gibi ol, diken olma,
Hiç kimseden sana kötülük gelmesin istersen,
Kötü sözlü, kötü düşünceli ve kötü huylu olma!*
(Hoca Ahmet Yesevî)

¹⁴ Yol Erinin Seyr-ü Sülûku Yani Manevi Yolculuğu Dört Aşamada Gerçekleşir: 1) Seyr illallah (Tanrı'ya yolculuk): Beşeri isteklerden sıyrılarak Tanrısal iradeye teslim olma; terk-i dünya olarak dışa vurur. 2) Seyr fillah (Tanrı'da yolculuk): Tanrısal nitelikleri kazanma; terk-i ukba olarak dışa vurur. 3) Seyr maallah (Tanrı ile birlikte yolculuk): İkiliğin ortadan kalkarak her şeyin tanrısal olması; ölmeden evvel ölme olarak dışa vurur. 4) Seyr anillah (Tanrı'dan yolculuk): Tanrı'dan halka dönerek birey/toplum hizmetine adanma, hizmetli olma, gayp âleminden nesnel âleme dönerek kendine gelme; terk-i terk olarak dışa vurur. / Üç terk aşamasını ve Seyr-ü Sülûkunu tamamlayan yani *ölmeden evvel ölen can*, hakikat ya da gerçek olarak algılanan Tanrısal âlemin gücü içinde erimeye başlar. Tanrı *ölmeden evvel ölen yol erinden 'ben'* özelliklerini alarak yerine kendi özelliklerini koyar. Böylece *'bir'* olgusu yakalanmış olur. Diğer taraftan *ölmeden evvel ölen yol* erini, Tanrısal sevgi olarak algılanan *'aşk'* egemenliği altına alır. Seven sevilende kendini yok eder; *'sen'* ler ve *'ben'* ler karışır, kaynaşır *'bir'* olur. Bkz. Harmancı, H. (2014): *Alevî İlkeleri: Mitolojiden Felsefeye*, İstanbul: Destek Yayınları, ss. 189-190.

¹⁵ Mürşîdi Olmayanın Mürşîdi Şeytandır: Yunus Emre Dîvânı'nda bu başlık altında şu açıklamalarda bulunulmuştur: "Gaflet içindekiler ölecekleri güne kadar nefislerine uyarlar. Bunların can ve gönülleri, şeytan tarafından mahpus edilmiştir; öğüt almazlar. Nefs ve heva sahiplerinin içleri "şeytanla dolu"dur. Cahiller, şeytanın kendileridir; bunlar okunan Kur'an'a kulak tutmazlar. Er (mürşîd)den nazar almayanlar, Hazrete (Allah huzurunda) yüzü kara olan şeytanın yârları olacak cahillerdir." Bkz. Tatçı, M. (1990): *Yunus Emre Dîvânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 187.

Âşık Paşa'yı Velî de dünyayı büyük bir bahçeye, mürşîdi de "bahçıvan"a benzetmektedir. O, insanların dünya bahçesinde hoş yemiş ve meyveler yemesini temin edip, bahçeden zarar görmeden çıkmasını sağlamaktadır. Tövbe edip mürşîd elini tutanlar, bu dünyadan arınmış (temiz) bir halde çıkacaklardır. Mürşîdin sözünü dinlemeyenlerin ise hem dünyada hem de ahrette başlarına bir çok felaket gelebilecektir (Eğri, 2013a: 47).

Alevî-Bektâşî öğretisi insanı, "serbesttir, ama serazat değildir" biçiminde tanımlar. Kişiyi mürşîdin müridi ve mürşîde bağlı olarak düşünürler. Mürşîd, müridin yolunu açan, aydınlatan, önüne seçenekler sunan konumundadır. Mürit, bu aydınlanmış yoldan, çeşitli seçeneklerden seçtiği yolda gider. Yani mürşîd, müridin yaşam alanını daraltmaz, daha da genişletir. Bu geniş alanda manevra yeteneği kazandırır. Yalnız Alevîlik-Bektâşîlik'te mürit (talip), kuralsız da değildir. Başbozuk, düzensiz, anarşik bir yaşam düşünülmez, kendisine böyle bir yaşam önerilmez ve sunulmaz (Aktaş, 2000: 218).

Kendi nefesine gafil olan hidayete erişemez. (Kişi/talip) Tanrı'yı ibadetle kendi nefsinde bulur. Nefsini bilen kişi, marifetiyle Hakk'ı bulur. Hidayete dâhil olur. İmdi, (hidayeti) bulduran iki nesnedir:

Biri terk-i kelam,¹⁶

Biri terk-i taam¹⁷ (yapmaktır).

İkisinin de aslı uzlettir.¹⁸ Uzletin aslı (ise), dünya uğraşından el çekmektir: Meşayih âyîn-i erkânda böyle buyurmuştur: Ona makam-ı terk derler ve ehl-i vâhdet derler. Terk, kendi özünü bilmektir. Varlık Hakk'ın bilmektir. Tanrı rahmetine ulaşmış şeyhler buna makâm-ı marifet derler: Bu makam(da) hayvan düzeyinden çıkar, insan düzeyine erersin (Bozkurt, 2013: 66).

Taliplerin biri birilerine, rehberlerine ve mürşîdlerine karşı davranışları önemlidir. *Buyruklar*'da ele alınma esaslarına göre bu edepleri şöyle açıklayabiliriz (Kaplan, 2011: 174-175):

1. Talip edep beklemeli.

2. Avamdan kesilmeli.

3. Mahremini bilmeli.

4. Bütün kötü fiillerini terk etmeli.

5. Evliya'yı hazır ve nazır bilmeli.

6. Hakk'a ve halka yaramaz iş etmemeli.

7. Her zaman şeyhinin korkusu üzerinde olmalı, "ister gizli isterse açık ne yaparsam şeyhim görür." diye düşünmelidir. Çünkü evliya, talibin gönlüne gözüne günde yetmiş kere nazar eder.

Yine "mü'minlik davasında bulunanların bir takım nişanları vardır" denilerek mümin ve sufuyim diyenlerin şu özelliklere sahip olmaları gerektiği söylenir:

1. İkrârına dürüst olmalı ve verdiği sözü yerine getirmeli (âhde vefa).

2. Doğru yürüyüp doğru söylemeli, dost gönlünü ağrıtmamalı. Zira sufi olan kişi yalan söylemez, kimsenin gıybetini yapmaz.

3. Hâl ehli olmalı, kâl ehli olmamalı.

4. Dili arı olup, ağzından boş söz (malayani) çıkmamalı.

¹⁶ Terk-i Kelam: Konuşmayı bırakma. Burada boş, anlamsız konuşmama, dedikodu etmeme anlamında kullanılmıştır; Bozkurt, 2013: 66.

¹⁷ Terk-i Taam: Yemeyi bırakma. Yemeği bırakma. Burada oburluğu ve açgözlülüğü bırakma anlamında kullanılmıştır; Bozkurt, 2013: 66.

¹⁸ Uzlet: Bir kıyıya çekilip yalnız başına oturmadır; Bozkurt, 2013: 66.

5. Yükü ağır, kulağı sağır olmalı. Yaramaz sözleri işitmemeli ve dinlememeli. Gözleriyle gördüğünü eteğiyle örtterek settarlık yapmalı (gizlemeli).

6. Eliyle koymadığını yerinden almamalı.

7. Kimseye yük olmamalı, kendisi için ne isterse başkası için de onu istemeli.

8. Bütün yaratılmışlara bir gözle bakmalı, bütün renkleri bir saymalıdır. Böyle yapanın dermanı Hz. Ali'dir.

9. Mümin olan kişinin hırsı halim, nefsi selim olmalı; âhlakı ziyadesiyle geniş olmalı, farkıyla oturup mizanıyla söylemelidir.

10. Elinden gelen işi yapmalı, iş bitirici olmalıdır.

11. Halktan gelen her türlü cefaya tahammül göstermeli, Hakk'tan ne gelirse onu ganimet bilmeli; her daim şükredici olmalı, feryat etmemeli, gönlü incitip darılmamalı, kimseye şikâyet yüzünü göstermemelidir.

12. Gönlüne vesvese getirmemeli, kendisini teselli etmeli, "Hakk'ın her işinde bir güzel hikmeti vardır." diye düşünmeli, "inşallah sonu hayırdır." diye şükretmeli, kendini dağdağaya vermemelidir (Kaplan, 2011: 176-177).

Hazreti Hacı Bektâş-ı Velî buyurdu ki:

"Tanrı'yı uyukumda gördüm" dedim: "Sana varan yol hangisidir?"

Buyurdu ki: "Kendinden geçince erişirsin!"¹⁹

II. TALİBİN REHBERİNE VE MÜRŞİDİNE KARŞI EDEPLERİ

Şeyh Safi, yol talibi olan kişinin üstat nefesiyle yürümesini, emrine kâil olmasını ve evliyaya iman getirmesini istemiş, evliya nefesine inanmayı gönülünde şüphe olanın yetmiş evliya öldürmüşçesine günaha gireceğini söylemiştir (Kaplan, 2011: 181).

"Evliyayı seviyorum" diyen talipten diğer talipler nişân istemelidirler. Çünkü "*Davaya mana, âşîğa nişân gerekir.*" Talibin göstermesi gereken nişân; evliya eteğinden tutup ikrâr vererek cân-ı gönülünden iman getirmektir. Yani her fiiline ve her haline *beli* (eyvallah) deyip inanmak, *Menâkıb-ı Şerif*'i dinleyip evliya nefesinin manasını anlayıp ona göre âmel ederek tüm varlığını erenler yoluna amade kılmaktır (Atalay, 2011: 84). Talipler, nişân göstermeyen talibi içlerinden çıkarmalıdır ve kırk gün aralarına almamalıdır. Aksi takdirde murdar olup, âhrete imansız giderler.²⁰ Bir talip, tarikat içinde mürebbisine²¹ ve musâhibine el verip de gönül vermezse, kavlinde dürüst olmaz, ikrarı da saf olmamış olur, münafıktır, yola sıdk ile gelmemiş olur ve yüzü karadır. Gerçek talib-i hâk evliya tarikinde sabit-kadem olup cân-ı gönülünden ve samimi bir şekilde şeyhine 'beli' deyip etek tutan ve gönülünden ikrâr verip mal-mülkten ve baş-candan geçendir.²² Nasıl ki bir kişi âşk-ı mecazi ile sevdiği

¹⁹ Öz, B. (Hazırlayan) (2011): *Fevâid -Hacı Bektâş Velî-*, İstanbul: Demos Yayınları, s. 143.

²⁰ Araştırmacı Doğan Kaplan, ilgili nüshayı kaynak olarak şöyle açıklamaktadır: *Menakıbu'l Esrar Behcetü'l - Ahrar* (Gölpınarlı, 181), Mevlana Müzesi Abdalbâki Gölpınarlı Kütüphanesi, Mecmua No:181, Müstensihî: Abdalbâki Gölpınarlı (1017/1608 istinsah tarihli Seyyid Abdulkadir-i Belhi'nin oğlu S.Ahmet Muhtar'ın nüshasından), vr.la-64b.

²¹ Mürebbî: Çocuk terbiyecisi, eğitimci. Sözcük *Buyruk*'ta ve Alevîler arasında, "tarikata girecek kimseyi eğiten kişi" anlamında kullanılır; Bozkurt, 2013: 44.

²² Teslim-i Rıza'lık: Alevî - Bektâşî ahlâk eğitimi sevgi esaslı yürütülen kurallar bütünüdür. Yol'a talip olmak isteyenler rızalık'la gelmelidirler ve hizmetlerinde de rızalık göstermelidirler. Teslim-i Rıza'lık ile ilgili İmam Cafer- î Sâdık Hazretleri şöyle buyurmaktadır: "Ve Bir dahi mürebbî ve musahip onlar dahi öyle gerektir ki evliyanın ayini erkani ve mürşidin sır nefesi yerini ala. Biri birinin yurduna oturup ondan sonra terki mal ve terki can ve terki dünya ve terki bed fiil ve terki heva bunları terk edip ve teslimi rızayı kabul edip rıza

uğrunda her şeyini feda ediyorsa, talib-i Hak, âşk-ı hakiki şerbetini içip dost yolunda canından ve malından geçendir (Kaplan, 2011: 182).

*Âşk yolunda oldurur ki pehlivan,
Göstere mâşuk-u yolunda nişân,
Severem demek dile asan olur,
Âşıkın burhanı terk-î can olur.²³*

Talip, mürebbisinin gözüne girmeye çalışmalıdır. Mürebbisi talibin hizmetinden hoşnut olup her halinden razı olsa, bir kere talibe nâzâr kılıp himmet eylese, lütuf gösterip başını ya da sırtını sıvazlasa talibe rahmet ve şefkat yağar. Cenâb-ı Hak Hazretleri böyle bir talibin bütün günahlarını bağışlar, zâhir ve bâtın yetmiş hicabı kalkar, menzil ve meratip kat edip evliya makamına ayak basar. Böyle bir mürebbi eli altında olan talip, kıl sayısınca sevap kazanır ve ne iş yapsa işi rast gider, toprağa dokunsa altın olur. Öyleyse talip olan kişi elinden geldikçe iradet getirip pirinin ve mürebbisinin gözüne ve gönlüne girmelidir. Çünkü gönül Hakk'ın evidir, gönüle girmek gerekir. (Yaman, 2013b: 31).

Yola talip olan kişiler birbirlerini ve mürebbilerini çok ziyaret etmelidirler. Talip üç günde bir mürebbisini ziyaret etmeli, sohbetini dinlemeli ve marifet elde etmeli, müşküllerini çözmelidir. Talip mürebbisine üç, beş, yedi, on iki ve netice olarak kırk gün varmazsa, vadesi gelip ölse evliyadan ayrı kalır.²⁴ Yine ziyaretlerini bu şekilde aksatan bir talibin özrü yoksa diğer taliplerin onunla oturup kalkmaları doğru değildir. Talip yol içinde her ne sıkıntısı varsa mürşîdine anlatmalı o da evliya menâkıbına göre talibin müşkülünü çözmelidir. Eğer talibin mürşîdi kırk günlük mesafe dışındaysa ve talibin ona ulaşma imkanı yoksa o zaman o talibin sorunlarını çözecek geçici bir mürebbi tutması gerekir ki buna tarikat ehli arasında müşkil mürebbisi denir.²⁵

Yine taliplerin mürşîdlerine karşı olan sorumlulukları *Şeyh Safi Buyruğu*'nda "talip hakkı nedir?" sorusunun cevabı olarak şöyle açıklanmaktadır. Uyulması gereken bu âhlaki kurallar aynı zamanda talibin rehber ve mürşîdine karşı sorumluluğunun ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anlaşılır kılmaktadır.

Talip hakkı şudur ki:

1. Edep bekleye.
2. İnançsızdan uzak dura.
3. Mahremini bile.

kapısında olmazsalar ve erkânı şeriat ve erkânı tarikat ve erkânı marifet ve erkânı hakikat ile rıza gösterip teslim olmazsalar gerek pîr gerek talip ikrârları caiz olmaz..." "Ol kimseler ki evvelce gelip ikrâr verdiler ve talip oldular mürebbiye ve musâhibe yettiler. Onlara gerektir ki tarikatın ve hakikatın edeblerin ve erkânların ve farzların ve sünnetlerin kabul edip Muhammed Ali yoluna erkânına boyun verip iradet getireler ki mümin ve müslüm bacı yoldan rızasız iş işlemeye ki ikrârları caiz ola. Zira rızasız yol olmaz. Çünkü yol erkân Hak Tealâ'nın evidir." Bkz. Aytekin, 2001: 30-31. Teslim Tekbiri: "En'am tarik ya'Ali, eslim tarik ya'Ali, teslim tarik ya'Ali, ekrim tarik ya'Ali."; Sarıkaya, 2008: 42.

²³ Yaman, 2013b: 31.

²⁴ Doğan Kaplan, ilgili nüshayı kaynak olarak şöyle açıklamaktadır: *Gökçeler Buyruğu*: Sivas - Kangal İlçesi Yellice Köyünde mukim Gökçeler kabilesi aile kitaplığına ait yazma. Kaynak kişi: Gazi Gökçe, İstinsah tarihi:1278/1862, vr.12a-131b. Bkz. Kaplan, 2011: 183.

²⁵ Temel kaynak: *Kitab-ı Makam Menâkıb-ı Kutbu'l-Arifin Hazret-i Şeyh Seyyid Safi* (Gölpınarlı, 199), Mevlana Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi, Mecmua No:199, İstinsah tarihi:17.yüzyıl vr.2a161b. Bkz. Kaplan, 2011: 183.

4. Tüm kötülüklerini terk ede.
5. Erenleri her yerde hazır bile.
6. Hakk'a ve halka yaramaz iş yapmaya.

7. Her nerede olursa olsun, müşîdinin kokusunu çeke, yani; ister gizli, ister açık olsun, ben bu işi yaparsam müşîdim görür ve bilir diye o işi yapmaya. Çünkü erenler, talibin gözüne ve gönlüne günde yetmiş kez bakar (Yaman, 2013b: 21).

Gönül sarayını pak et ki mihmân-hâne-i Hak'dır.

Vakit olur ki tahtını görmekliğe Sultan gelir.

Demek ki saray silinmiş, süpürülmüş olursa Sultan'ın hoşuna gider. Toprak o talibin başına ki erenleri hazır ve nazır bilmez ve gönül aynasını silmez. Hangi talibin gönlü temiz değilse ondan Peygamberler ve erenler bizar olur (Yaman, 2013b: 21).

Yol içindeki *seyrine* devam eden ve nefsi-kâmilliğe doğru yürümekte olan taliplerin, manevi makamlarına göre imtihan edilişlerinin örneklerini yine *Buyruklar*'dan öğrenmek mümkündür (Kaplan, 2015: 263-267): “Bundan sonra eğer sorsalar, “Pîr'in kimdir?” Cevap, “yoldur.” Bu sebeble Hz. Rasul (s.a.v.) “*Kim bir kavme benzerse, ondandır.*” demiştir. Yine sorsalar, “Pîr'inle aranızda ne işaret vardır?” Şöyle cevap ver: “Tevella ve teberra.” Sorsalar, “Pîr'inle aranızda bağlı olan şey nedir?” Cevap, “Şâh'a bağlılık, pîrlerin telkini ve yola girmişliğin sembolü olan kemer bağlamanın sözü vardır.” Eğer sorsalar, “Şedd nedir?” Cevap, “Teslim olmak, yol içinde âhdine vefa göstermektir.” Yine sorsalar, “Pîrin sana ne dedi?” Cevap, “Hizmetle dur, izzetle otur, edeple söyle, herhangi bir üstünlük elde edersen alçakgönüllü, eğer düşük bir seviyede olursan üstünmüş gibi ol.” Eğer sorsalar, “Kâlib misin, galip misin, yoksa talip misin?” Şöyle cevap ver: “Ne kâlibim, ne galib, aksine tabii ki talibim.” Yine sorsalar, “Neye talipsin?” Şöyle cevap ver: “Öncelikle şeriata, ikinci olarak tarikata, üçüncü marifete, dördüncü olarak hakikate.” Eğer sorsalar, “Şeriat nedir, tarikat nedir, marifet nedir, hakikat nedir?” Şöyle cevap ver: “Şeriat şartım, tarikat terkim, marifet derdim, hakikat merdim.” Eğer sorsalar, “Şeriatta, tarikatta, marifette ve hakikatta kimin oğlusun?” Şöyle cevap ver: “Şeriaatta Âdemoğluyum, tarikatta yol oğluyum, marifette kemâl oğluyum, hakikatte gök atam, yer anamdır.” Eğer sorsalar, “Bu yolda ne var?” “Nefsi öldürmek, gönlü diriltmek vardır.” Eğer sorsalar, “Öldürmek nedir, diriltmek nedir?” Şöyle cevap ver: “Yeri gördüm öldüm, pîri gördüm dirildim.” Eğer sorsalar, “Başında, alnında, kaşında, gözünde, kulağında, [burnunda], ağızda, göğsünde, [elinde, belinde], dizinde, [ayağında], ardında, önünde ne vardır? Şöyle cevap ver: “Başımda devlet tacı, alnımda namaztaat, kaşımda kudret kalemi, gözümde velayet nuru, kulağımda temiz Muhammed, burnumda cennet kokusu, ağızımda iman ve şehadet, göğsümde Kur'ân ve Hikmet, elimde velâyet eli, belimde hidayet kemeri, dizimde hizmet demi, ayağımda meşayih erkânı, ardımda ecel, önümde nasip vardır.”

İmdi talip olan kişi gerektir ki akıl sahibi ola ve yaptığı her işi aklının tasarrufuyla işleye, tüm davranışlarını frenleye, aykırı davranmaya ve yanlış yola gitmeye, yaptığı iş ve gittiği yol müşîdinin rızasına uygun ola. Eğer müşîdinin emrine uygun olmazsa, o talibin çektiği zahmet ve zorluk tümünden boşa gitmiş olur. Pîr olan, talip olan kimseler kâmil vücut ola ki ikrârı caiz ola emeği ve kurbanı ve nezri niyâzı kabul ola (Aytekin, 2001: 17). Âhrette şeytan gibi lanetli ve kovulmuş olmaya, Ulu Dergâh'tan sürülmeye. Yüz bin günahı dahi olsa, Âdem Peygamber gibi yargılanması ve bağışlanması için çalışıp çabalaması gerektirir. Talip gerektir ki bir iş yapacağı zaman iyi düşüne, o iş hayırlı ise yapa, kötü ise terk ede. Bir kişi zâhir ve batında pîrinin işaretini gözleyip, sâfâ-nâzârına erişmelidir. Bir kişi Hakk'a talip olsa ve erenler dergâhına gelse, el verip etek tutsa, iradeyle teslim olsa, erenlere ikrâr verip iman getirirse, bu dünya halkından uzaklaşsa, erenler zümresinden olur (Yaman, 2013b: 21-22).

Yine Mehmet Yaman'ın yayıma hazırlamış olduğu *Buyruk* metinlerinde, “iman nedir?” sorusu sorularak talip ve müşîdin yapması gerekenlere atıfta bulunulmuştur:

Ancak, burada imanın anlamı sıdk ve itikat ile (içtenlikle) inanmaktır. Bir kişinin ikrarı saf ve inancı dürüst (sağlam) olmazsa, o kişinin imanı dürüst olmaz. Din dâhi imandadır ve iman iki kısımdır.

1. Tahkiki iman (içten inanmak)

2. Taklidi iman (inanmış gözükme)

Tahkik şudur ki talibin gönlü temiz ola. Taklit ise şudur ki kişinin gönlü gizli düşmanlık, hile ve kuruntu ile dolu ola... Ve mürşidin hakkı şudur ki erenler makamında otura, talibin gönlüne dikkatlice baka, Levh-i Mahfuz'a ve Levh-i İnsana bakıcı ola, yani kendisine gelen her kişiye velayet nuru ile bakıp, onun geçmişini ve özünü göre, ona göre eğitim vere ve gönlü temiz olmayan talibi yanına almaya, yanından uzaklaştıra (Yaman, 2013b: 22).

Hata işlenmemesi için talibin yüklendiği görevleri bir de *İmam Cafer-î Sâdik Buyrukları*'ndan talib(ler)e aktarmak gerekiyor: Saadet bulmak isteyen sufi ve müminin özünü türaba indirip (toprak gibi olup) şu niteliklere sahip olması gerektiği söylenir. "Yumuşak (latif) sözlü olmak, cömert olmak, evveli âhiri fark edip soysuzluk etmemek, Hakk'ın buyruğuna ibadet etmek, gönül kırmamak, dili sürekli Hakk kelamında olmak ve âhlakı güzel (Hulkî mazlum) olmak. Yine talip olmak isteyen kanaat, ilim ve siddıklık ve sabırlığı terk etmeyip özünü toprak eylemelidir. Sonra toprağa marifet tohumu ekip, tevhit suyuyla sulamalı, miskinlik orağıyla biçip, rıza harmanında dövmeli, şevk yeliyle savrulup mihnet ölçeğiyle ölçmeli, takva değirmeninde öğütüp edep eleğiyle eleyerek sabır fırınında pişirmelidir." (Kaplan, 2011: 177).

İnsanın kurtuluşu dört şeyledir: "Az söylemekte, az uyumakta, az yemektir ki insanı isteğine eriştirir; Bırakma (terk), soyutlama (tecrit), toplumdan uzaklaşma (uzlet), kanıklık (kanaat)..." Ve dört şeydir ki insanı (Tanrı'ya -Hakk'a- eriştirir: "Büyüklerle oturma, akıllı kişilere danışmak, kısmetsiz kimselerden sakınmak, köşesine çekilmişlerden yardım istemek" (Öz, 2011: 49).

Alevî ve Bektaşî inancında uyulması gereken "3 Farz ve 7 Sünnet" adı altında toplanan âhlak kuralları vardır ve bu kurallara her talibin uyması gerekir. Bunlar talibin manevi eğitim basamaklarının sadeleştirilmiş halidir. "3 Farz 7 Sünnet"i İmam Ca'fer-î Sâdik Hazretlerinden aktaralım.

Farzlar:

1. Zikr-i Hakk'ı dilinden komaya.
2. Adavet varsa kalbinde gidere.
3. Talip olunan yola teslim ola.

Sünnetler:

1. Kişi varlığını kudret-i Hak'tan bile, sırrını izhar eylemeye, zâhid imanın şeytandan nice sakınırsa öyle sakına.
2. Sırdar ola, gördüğünü örte.
3. Her nerede ise daima özür dileyey, niyâz eyler ola, zira her fesat Hakk'ı unutmayla olur.
4. Uğrun dirlik itmektir, sakına mürebbi hakkına kail ola.
5. Musâhip hakkını ceme götüre, musâhip hakkını yitirmeye.
6. Halifeden el tutup, tövbe kılmaktır.
7. Tac urunup, üstada özünü yetürüp, kendi bilişin terk itmektir, yol ehline, pâ-yı mal olmaktır.²⁶

Talipler birbirilerine, mallarını (terk-i mal), canlarını (terk-i can), dünyalarını (terk-i dünya), kötü davranışlarını (terk-i bed fiil), arzu ve isteklerini (terk-i heva), terk edip birbirlerinden razı (teslim-i rıza) olmalıdırlar. Bu rıza hâli erkân-ı şeriat, erkân-ı tarikat, erkân-ı marifet ve erkân-ı hakikat üzerine

²⁶ Sarıkaya, 2008: 38; Yaman, 2013b: 79; Soyger, 2012: 218.

olmalıdır. Aksi takdirde ister talip olsunlar isterse pîr, ikrârları caiz olmaz. İmam Cafer-î Sâdık böylelerin yoldan ve erkândan sürgün olduklarını, cemlere alınmamaları gerektiğini söylemiştir (Kaplan, 2011: 180).

Alevî-Bektaşî erkânın da önemli bir husus da pîr ve mürşîdlerin peygamber soyuna dayanmalarındır. Yani *seyyid-i sâdât* evlatları olmalarındır. Ancak peygamber soyundan olsalar bile pîr ve mürşîdler hiç bir zaman sorgusuz sualsiz cennete gidecek kişiler olarak bakılmamıştır. Manevi makamı ne olursa olsun kimse hak etmediği sıfatı taşıyamamaktadır. Böylelikle yolun kuralları sadece taliplere yüklenmemiştir.²⁷

“Mürşîd postunun ağırlığı kadar günahı da çoktur.” sözü, o makâmın hakkını veremeyenler için ifade edilmiştir. Malatya’da yaşamakta olan ve Anadolu’da ki Alevî toplumunun önemli inanç önderlerinin başında gelen Ağuiçen Ocağından (Mîr Seyyîd Evladı) Eşref Doğan Dede’ye, “*Dedem; mürşîd hangi özelliklere sahip olmalıdır, bize açıklar mısınız?*” sorusunu yönelttiğimizde aldığımız cevap “mürşîdlik makamının taşıdığı ağır sorumluluğu” bir kez daha anlamamıza vesile olmuştur. Eşref Doğan Dede: “*Mürşîd o’dur ki Kurân’ı Kerim’i ve İslâm tarihini iyi bilsin, Seyid-i Sâdât evladı olsun... Bu özelliklerinin yanında bir de güzel âhlakı yaşatıyor olmalıdır. Çağ’ın bilgi düzeyine ayak uydurmuş, en az bir yabancı dili bilen, okumaya önem veren ve bilgi toplumunda bile taliplerine yol gösterici olmalıdır.*” şeklindeki cevabıyla mürşîdlik makamının gereklerini tanımlamıştır (Çelik, 2014: 93-94).

Muhammed dinidir bizim dinimiz,

Tarikat altından geçer yolumuz,

Hem Cibril-i Emin’dir rehberimiz,

Biz mü’miniz mürşîdimiz Ali’dir.

(Pîr Sultan Abdâl)

Bir rehber talibin hakkından gelmezse pîr onu çıkarıp yerine âhir (sonra gelen) kişiye talibi teslim ede. Eğer pîr yoldan düşerse, günahı kebâirden bir iş edip erkâna layık olmazsa talip ol ocaktan çıkmaz. Emmi zadelerinden yapışmak erkândır (Atalay, 2011: 84).

Âhir zamanda gelen talipler pîrin rehberin günahı mı olur, onlar ocakzâdedir, onların küfrü iman olur, derler. Zira, pîr bir günah etse beş günah yazılır. Zira ummadığın yerden sana bir söz gelse cahil bilmez, düşman düşmanlık etti dersin, ocakzâde Tanrı dostları soyundadır. Kendi makamın bilmeyip, eğer hakkın nehyini işlerse Hak Teâlâ onu nehyeder. Der ki; “Ey zalim, talip sana bakıp bir âmel edecek iken sen kitapsız oldun. Talip de sana bakıp azdı. Azdıran şeytandır.” sebebine hükmeder. Gel imdi bunların hesabını gör deyip cehenneme sokar (Atalay, 2011: 205).

Sakın ol kimsenin gönlünü yıkma,

²⁷ Soy ile Övünülmez: Sefer Aytekin’in hazırlamış olduğu *Buyruk* adlı eserde bu başlık altında İmam Cafer-î Sâdık Hazretlerinin sözleri şöyle aktarılmıştır: “Şimdi zamanımızın âdemleri ben falan tekkenişinin oğluyum, der ebayı ceddî ile iftihâr eder. Bir adem ölünce kâbirde kimin oğlusun demezler. Ancak kimin ümmetisin ve ne âmel işledin deyü sual ederler. Hazreti İmam Zeynel Âbidin’i Yezid mel’un zindana koyunca ağladı. Muhibler ettiler: ‘Ya imam niçin ağlarsın.’ Hazreti İmam etti: ‘Dünyada bu hâli kışbettik. Dünyada böyle olunca acaba âhirette hâlimiz niye varır dedi. Muhipler ettiler ki: ‘Ya İmam, Muhammed Ali deden olunca sen niye korkarsın. İmam Zeynel Abidin eytti: ‘Kabre varınca dedemi sual etmek hacet değil. Kimin oğlusun deseler, Hazreti İmam Hüseyin’in oğluyum, desem ol bana yeterdi. Amma atamı, dedemi sual etmezler. Ancak âmelden sual ederler. Ne bahtlı şol kula ki defterinde yanlış bulunmaya. Vay şol kula ki defterinde yanlış buluna.’ Bkz. Aytekin, 2001: 133-134.

*Gerçek erenlerin izinden çıkma,
Eğer insan isen ölmezsin korkma,
Âşığı kurt yemez, uc da değildir.
(Hacı Bektâş-ı Velî)*

Şurası bir gerçektir ki sen kendi özünü pâk edesin ta ki senden olan da pâk ola. Çünkü *yıkanan temiz olmazsa, yıkadığı şeyde temiz (pâk) olmaz* (Atalay, 2011: 282).

Ey Hakk'a talip olan kardeş!

İyi huylarla kötü huyların ne olduğunu, Cenneti kimlerin, Cehennemi kimlerin kazanacağını anlamış olsan gerek. Bir hâdis'de şöyle buyrulur: "*Dünya, âhretin ekin tarlasıdır. Burada ne ekersen, orada onu bulursun.*" "İyi" ve "kötü" ne yaparsan, öbür dünyada bulacağın odur. Hakk yoluna bağlanmak isteyen taliplere bu *Buyruk*'ta anlatılanlar yeter. Fakat akıllı ve ârif kişilerle musâhip (dost) olmadıkça gerçeğe erişmek zordur; kuru sözün faydası yoktur, bir kâmil mürşide (kılavuza) sahip olmalıdır. Zira *bal bal demekle, ağız tatlanmaz* (Atalay, 2011: 282-283).

*Yarabbi! Beni iki dünya hakkında emsalsiz kıl,
Yoksulluk tacı ile beni üstün kıl,
İstek yolunda beni rızık vericiden ayrı düşür,
Ve sana erişmeyen yoldan yüzüm çevir.²⁸*

(Hacı Bektaş-ı Velî)

SONUÇ

Yüzyılların birikimi olan "ahlâk ilkelerini" kimi zaman "açık" kimi zaman da "kapalı" beyan eden Alevî (Kızılbaş) ve Bektâşî toplumları, kendi meşreplerinin yol büyüklerinden -6. İmam- Cafer-î Sâdik'a atfettikleri temel eserlerden olan ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde nüshaları gün yüzüne çıkarılmış *Buyruk* metinlerinin rehberliğinde 'erkânlarına' dair ritüelleri devam ettirmektedirler. Yine Erdebil Tekkesi menşeli olan diğer bir *Buyruk*'un yaratıcısı olarak Şeyh Safî ismi zikredilmektedir. Anadolu, henüz keşfedilmemiş veya yazın hayatına kazandırılmamış 'kutsal metinlerle (*Buyruk* örnekleriyle)' dolu bir coğrafyadır. Sosyal yapısı gibi, sosyal hiyerarşisini de kendi içerisinde sürdüren Alevî/Kızılbaş-Bektâşî toplumları *Buyruklar* aracılığıyla bir çok ahlâk ilkesini günümüze kadar ulaştırabilmiştir. Ancak saha çalışmalarının yetersizliği, sosyal güvensizlik ve eserlerin tahrip olması vb. nedenler o 'kutsal metinlerin' üzerindeki sis perdelerini henüz ve ne yazık ki tam olarak aralamamıza engel teşkil etmektedir. Bu çalışmada araştırmalarımız neticesinde ulaşılan ve araştırmacılarca yayımlanmış olan *Buyruk* nüshaları incelenmiştir.

Çalışmamızla, Alevî-Kızılbaş-Bektâşî inanç dünyasının manevi eğitimcileri olan rehber, pîr ve mürşidlerin talipleriyle olan ilişkisi mercek altına alınmış oldu. Alevî-Bektâşî toplumlarında sosyal konumu ne olursa olsun, erkân hudutları içerisinde ve meydân evinde (cemhâne'de) herkesin rolü önceden belirlenmiştir. İster talip, ister rehber, isterse mürşid olsun: "*Yol, cümleden (birey isteklerinden-nefisten) uludur.*" anlayışıyla yol'un (inancın) akıbeti birey(ler)in takdirine terk edilmemiştir! İncelediğimiz *Buyruklar* çalışması neticesinde elde ettiğimiz değerlendirmeleri şöyle sıralamak mümkündür:

²⁸ Öz, 2011: 79.

- * Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ında daha önceden sistemleştirdiği ve adına *Dört Kapı Kırk Makam* dediği genel âhlak kurallarının talip, rehber, pîr ve müşîdler'e yansımalarını,
- * Talip, rehber, pîr ve müşîdler arasında kuvvetli ve sistemli bir bağın olduğu ve bu manevi bağın iki yönlü (talipten pîr'e, pîr'den de taliplere doğru) işlediği ve işlemesine hükmedildiği,
- * Manevi müeyyidelerin sadece taliplere yüklenmediği aynı zamanda rehber, pîr ve müşîdlerin de yaptırımlarla muhatap kılındıkları gerçeğiyle,
- * Taliplerin, muhakkak surette manevi önder ve eğitimcilerden (pîr ve müşîdlerden) yardım almaları gerektiğine,
- * Taliplerin, rehberlerin, pîrlerin ve müşîdlerin; birbirlerini "Hakk-Muhammed-Ali Dîvânı" dedikleri âhirete hazırlamaları ve Cenneti (Sevgilinin cemâline âşk ile erişmeyi) kazanmak için yapılması gerekenlerin ne olduğuna dair çıkarımlar elde edilmiştir.

Değişen sosyolojik şartlar, "Kızılbaşlıktan Alevîliğe", "geleneksel Alevîlikten" ise "modern Alevîliğe" geçiş süreçlerini başlatmıştır. Araştırmacı Rıza Yıldırım'a göre ise "modern Alevîlik" henüz oluşumunu tamamlamamıştır. Değişime gebe olan bu sürecin en önemli noktalarından biride geleneksel Alevîliğin inanç, modern Alevîliğin ise kimlik esaslı oluşudur (Yıldırım, 2012: 141). Bu değişim, şüphesiz ki talip, rehber, pîr ve müşîd ilişkilerinin de değişmesi anlamına gelmektedir. *Buyruklar*'ın gizemi ve kutsallığı erozyona uğramakta ve *Buyruklar teolojik* eserler olmaktan daha ziyâde *mitolojik* eserler olarak algılanmaya (okunmaya) başlanmaktadır. *Buyruklar*, Alevî/Kızılbaş ve Bektâşî toplumlarının "ahlaksal içerikli anayasal metinleridirler." Değişen sosyolojik şartlar, *Buyruk* hükümlerinin algılanma biçimlerinin de değişimini ifade etmektedir. Dolayısıyla geleneksel Alevîliğin barındırdığı ifadeleri dile getiren *Buyrukların*, modern Alevîlik algısı içerisinde nasıl bir yer edineceklerini zaman içerisinde göreceğiz.

KAYNAKÇA

- Atalay, Ali Adil (2011). *İmam Cafer-î Sâdık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.
- Atalay, Ali Adil (2012). *Dünden Bugüne Hûnkâr Hacı Bektâş Velî*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aktaş, Çiğdem (2000). "Toplumsal Açından Erenlerin Ser Çeşmesi: Hacı Bektâş Velî" Ankara: Gazi Üniversitesi *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.14, ss. 199-231.
- Altınok, Baki Yaşa (2012). *Alevîlik-Hacı Bektâş Velî-Bektâşîlik*. Ankara: Ahî Yayıncılık.
- Aytekin, Sefer (2001). *Buyruk*. İstanbul: Ayyıldız Yayınları.
- Bal, Hüseyin (2002). *Alevî Bektâşî Kültürü*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bal, Hüseyin (2004). *Alevî İslâm Yolu*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, Fuat (2013) *Buyruk -İmam Cafer-î Sâdık Buyruğu-*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bozkuş, Metin (2006). *Sivas Alevîliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Canpolat, Cemal (2012). *Yüzleşme: Yalnızlığa Yenilmeyen Toplum Alevîler*. İstanbul: Markiz Yayınları.
- Çem, Munzur (1999). *Dersim'de Alevîlik*. İstanbul: Peri Yayınları.
- Çelik, Hasan (2014). "Alevîlik ve Bektâşîlik'te Gönül Eğitimi". *Hûnkâr Alevîlik Bektâşîlik Akademik Araştırmalar Dergisi*. Sayı 1, ss. 83-100.
- Doğan, Eşref ve Hasan Çelik (2014). "Alevî Sünnî Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Yıl 7, Sayı 1, (Haziran 2014) ss. 121-138
- Dönmez, Mehmet (2016). *Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Alevîliği*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

- Dedekargınoğlu, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.
- Eğri, Osman (2001). *Bektaşilikte Tasavvufi Eğitim*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Eğri, Osman (2013a). *Alevî Bektaşî Yolu: Hak Muhammed Ali*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Eğri, Osman (2013b). *Ali Sofrası Rıza Lokması*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Eröz, Mehmet (2014). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Fıglalı, Ethem Rûhî (1996). *Türkiye’de Alevilik - Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbâki ve Boratav, Perteve Naili (2010). *Pîr Sultan Abdâl*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Harmancı, Hasan (2014). *Alevî İlkeleri: Mitolojiden Felsefeye*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Kaplan, Doğan (2011). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaplan, Doğan (2012). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (güncel baskı).
- Kaplan, Doğan (2015). *Şeyh Safî Buyruğu. -Alevî-Bektaşî Klasikleri 15-*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaya, Ali (2012). *Alevilik ve Dersim Üzerine Seçme Yazılar*. İstanbul: Yazı Yayınları.
- Noyan, Bedri (1995). *Bektaşilik-Alevilik Nedir?*. İstanbul: Ant Yayınları ve Can Yayınları müşterek basımı.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). “*Bektaşilik*”. *TDVİA*. Cilt 5, ss. 373-379. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Sezai (1972). “Tunceli’de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi.
- Öz, Baki (Hazırlayan) (2011). *Fevâid* (Hacı Bektaş Velî). İstanbul: Demos Yayınları.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet (2008). *Fütüvetnâme-i Ca’fer Sâdık*. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Soyyer, A. Yılmaz (2012). *19. Yüzyılda Bektaşilik*. İstanbul: Frida Yayınları.
- Tatçı, Mustafa (1990). *Yunus Emre Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tuğrul, Talip (2006). “Tunceli Aleviliğinde İnanç ve İbadet (Sarı Saltık Ocağı Örneği)”. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yaman, Mehmet (2013a). *Alevilik – İnanç, Edep, Erkân-*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Yaman, Mehmet (2013b). *Buyruk*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- Yaman, Ali (1998). *Kızılbaş Alevî Dedeleri*. İstanbul: Şâhkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yaman, Ali (2012). *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yayınları.
- Yazıcı, Mehmet (2014). *Alevilik -Alevî Değişlerinin ve Gülbânklarının Sosyolojik Analizi-*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet (2002). “Âşıkların Dilinde ve Telinde Pîr - Mürşid - Rehber Kavramları”. Ankara: *Folklor Edebiyat Dergisi*, Sayı 30, Alevilik Özel Sayısı - II.
- Yılmaz, Hasan Kâmil (2016). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- Yılmaz, Hüseyin (2011). *Alevî-Sünnî Diyalogu*. Sivas: Asistan Yayıncılık.